

VOJENSKÉ ASPEKTY

MNICHOVA

Důležitými problémy, které naše historiografie v minulosti opomíjela, jsou vojenské aspekty mnichovských událostí a přijetí diktátu mnichovské konference československou vládou. A přece jsou důležité k pochopení tehdejší situace, tohoto tragického mezníku našich národních dějin, který je stále středem zájmu nejen odborných kruhů, ale i široké veřejnosti, a to nejen československé, ale i evropské.

Pokusím se proto upozornit na tyto vojenské aspekty, na otázky vojenské připravenosti předmnichovské republiky a bojové hodnoty tehdejší československé armády — ač tento pohled bude nutně jednostranný, jelikož nelze v jedné stati postihnout a vysvětlit všechny faktory. Domnívám se však, že i dílčí pohled může přispět k celkovému komplexnímu zhodnocení tragických událostí roku 1938.

☆ ☆ ☆

Na základě rozboru zachovaných dokumentů vojenské správy, na základě zkušeností z branných opatření čs. vlády a velení čs. armády v roce 1938 a zejména pak z analýzy všeobecné mobilizace v září 1938 lze prokázat, že ve třicátých letech a zvláště ve druhé polovině třicátých let bylo dosaženo nemalých úspěchů ve výstavbě československých branných sil. Na tento účel vynaložila vláda značné úsilí i obrovské finanční a materiální prostředky. Výzbrojní program armády, výstavba nových svazků a útvarů, jejich vybavení novou výzbrojí a technikou a výstavba pohraničních opevnění na československo-německých hranicích — to vše bylo v druhé polovině třicátých let nejrozsáhlejší státní investicí. Československý zbrojní průmysl umožňoval vybavit zvláště klasické druhy vojsk — pěchotu a dělostřelectvo — nejmodernější technikou a vý-

zbrojí. V tomto směru patřila československá armáda mezi nejlépe vybavené armády té doby. Rovněž úsilí skupiny generálů a důstojníků, soustředěných zejména v čs. generálním štábu, o překonání francouzské vojenské doktríny a o vybudování moderních ozbrojených sil přineslo své výsledky. Osvědčila se reorganizace (zřízení sborů a tříplukových divizí) i některá další opatření, přijatá ke zlepšení organizace armády. Zasluhou vcelku moderně pojaté koncepce výcviku a přípravy vojsk řadila se československá armáda k vrcholům tehdejšího vojenství a nejlépe připraveným armádám.

Přitom nelze zamlčet, že bojovou hodnotu československé armády snižovaly nedostatky, které vyplývaly ze samotné koncepce výstavby ozbrojených sil, jež byla závislá na francouzské vojenské doktríně. Závislost se nepodařilo překonat ani opo-

ziční skupině, která usilovala o modernizaci armády. Dosáhla sice významných, leč přece jen dílčích úspěchů při pokusech o překonání konzervativní francouzské školy a o přestavbu armády v novém duchu.

Jednou z nejdůležitějších sporných otázek byla strategická koncepce. Představitelé oficiální, profrancouzské školy zastávali teorii statické obrany státního území, a to výstavbou opevnění jako souvislého pásu pevností, budovaného v několika pásech. Naproti tomu představitelé opoziční skupiny vojenských odborníků byli zastánci dynamického, pohyblivého, manévrového způsobu vedení boje a prosazovali výstavbu letectva, tankových a mechanizovaných vojsk a celkovou motorizaci armády. To ovšem neznamená, že by tato skupina odmítala výstavbu opevnění vůbec. Odmítala jen výstavbu opevnění v přijatém pojetí, to znamená jako lineární pásmo opevnění s roztržitým sil podél celých hranic republiky, což znemožňovalo získat byt jen relativní převahu sil na určitém úseku válčiště. Odpůrci „opevňovací strategie“ tvrdili, že toto pojetí je přímo hříchem proti samotnému duchu fortifikací, jejichž hlavní úlohou musí být ušetřit síly pro útok a manévry, které jediné mohou přinést rozhodující vítězství v boji. Došli proto k závěru, že by bylo účinnější a účelnější vytvořit skutečně opevněná pásma a přehradu na nejdůležitějších ohrožených směrech a použít vynaložené prostředky na motorizaci a mechanizaci armády, na lepší vybavení letectva, rychlých jednotek apod.

V této základní otázce zvítězil oficiální, profrancouzský směr, jehož nejvýraznějším představitelem byl generální inspektor čs. branných sil generál Syrový. V roce 1934 bylo zřízeno tzv. Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP) v čele s generálem Husákem. Již v únoru 1935 byla zahájena výstavba prvního úseku opevnění v prostoru Ostrava — Orlické hory — Náchod, a to podle francouzských plánů a za přímého vedení francouzských odborníků. S plnou intenzitou byla výstavba opevnění zahájena v roce 1936. Původní plán počítal s výstavbou tří pásem opevnění — pásma lehkých opevnění, pásma těžkých opevnění a záchytného pásma. Vzhledem k finanční a materiální náročnosti tohoto projektu (ale i vzhledem k možnostem daným počtem obyvatelstva k postavení potřebného počtu divizí) bylo však postupně upuštěno od původního zámyslu, který vycházel z plánů francouzské Maginotovy linie.

Byla zpracována nová varianta, podle

níž měla výstavba opevnění probíhat ve třech etapách a se značným omezením výstavby pásma těžkých opevnění. První etapa měla být dokončena asi v roce 1941—1942 a měla zahrnovat předpokládaný program lehkého opevnění, z těžkého opevnění pak jen první postavení na severním válčišti, tj. v prostoru mezi Odrou a Labem a v prostoru tzv. předmostí Bratislavy. Druhá etapa měla probíhat v letech 1941—1945 a měla zahrnovat další program výstavby těžkých opevnění na jižním Slovensku, tzv. Pražskou čáru a úsek Olše — Jablunkov. Třetí etapa, s jejíž výstavbou se počítalo teprve po roce 1946, měla zahrnovat výstavbu těžkých opevnění na jižní Moravě a tzv. druhé postavení na severním válčišti, které hlavní štáb považoval za nejdůležitější a nejohroženější. (Od zahájení výstavby opevnění do 15. 2. 1938 bylo vybudováno 4370 objektů lehkého opevnění a 181 objektů těžkého opevnění — z toho 160 srubů a 21 tvrzí. Události roku 1938, zvláště pak „anšlus“ Rakouska, znamenaly podstatné urychlení obranných opatření československé vlády a československého velení i urychlení tempa výstavby pohraničních opevnění. V době od 15. 2. 1938 do vyhlášení mobilizace v září 1938 bylo vybudováno 5262 objektů lehkého opevnění a 84 objekty těžkého opevnění — z toho 67 srubů a 17 tvrzí.)

Naskytá se tedy otázka: Jaký byl skutečný význam československých opevnění? Domnívám se, že nelze brát v úvahu jen technická data jednotlivých pevností, odolnost betonu bunkrů, tvrzí, věží apod. Daleko významnější je operačně taktické hledisko. Československo mělo celkem 4111 km hranic. Z toho zhruba polovinu (po obsazení Rakouska) tvořily hranice s hitlerovským Německem a zbytek hranice s horthyovským Maďarskem a beckovským Polskem. Jen velmi krátký úsek hranic — asi 200 km — souvisel s Rumunskem, se kterým bylo Československo spojeno malodohodovými smlouvami. Už tento fakt dokazuje kritickou vojenskou situaci předmnichovského Československa. Další skutečností je, že opevnění nebyla dobudována a z velké části tvořila jen jednu linii lehkých opevnění. To znamená, že průlom na jednotlivých místech by otevřel útočníkovi cestu do zad ostatních front a přivodil by pád celého obranného systému. (Komparativním dokladem tohoto tvrzení je pád Maginotovy linie, kterou Němci při svém průlomu obešli z Belgie). Nepřítel mohl soustředit své síly na poměrně úzkých prostorech a tím si zajistit absolutní i relativní převahu sil. Po

průlomů by šlo o boj ve volném terénu, k němuž československá armáda neměla dostatečně vybavené a připravené jednotky operační — manévrové armády. Lze tedy říci, že opevnění byla u nás přeceňována. Jejich význam byl přinejmenším problematický a vložených investic nebylo nejlépeji využito.

Výstavba opevnění měla vliv i na mírovou organizaci armády, na pojetí krytí hranic, na mobilizační opatření i na formulaci nástupových plánů. Opevnění (zvláště těžká) vyžadovala výstavbu speciálně organizovaných a vycvičených pevnostních útvarů — hraničářských pluků a praporů. V československé předmnichovské armádě bylo vybudováno celkem šest hraničářských pluků: Hlučín — 4 hp; Bruntál — 5 hp; Cervená Voda — 6 hp; Trutnov — 17 hp; Náchod — 18 hp; Kyšperk — 19 hp. Pro bratislavské předmostí byl postaven 50. hraničářský prapor v Bratislavě. K obsazení pohraničních pevností stálou posádkou se počítalo s vybudováním 42 hraničářských praporů, a to

— pro severní válečnické úseky: úsek Odry — Krkonoše 22 praporů, úsek Krkonoše — Labe 5 praporů, úsek Olše — Jablunkov 1 prapor, druhé postavení severního válečnické 1 prapor;

— pro západní válečnické úseky: úsek Ohře — Stříbro — Český Krumlov 7 praporů a tzv. Pražská čára 1 prapor;

— pro jižní válečnické úseky: úsek jižní Morava 3 prapory, úsek Slovensko 3 prapory.

Ve skutečnosti však do roku 1938 bylo postaveno pouze 23 hraničářských praporů.

Dalším důležitým opatřením bylo vydání nového předpisu o zajištění hranic, platného ode dne 15. 2. 1938. Předpis rozeznával tři stupně zajištění hranic:

— stálá opatření, tj. normální služba v pohraničí, bezpečnostní, celní a pohotovostní služba pevnostních útvarů (hraničářských pluků a praporů);

— ostraha hranic (O), tj. první stupeň zajištění hranic mírovými prostředky a silami armády;

— krytí hranic (K), tj. vrcholný stupeň zajištění hranic, kdy útvary a svazky byly doplněny na válečné počty.

Doplňovacím opatřením ke zvýšení odolnosti stálých opatření nebo ostrahy hranic bylo tzv. zajištění lehkých opevnění (ZLO). Bylo vybudováno 51 strážních praporů, které po zkušenostech z květnových vojenských opatření v roce 1938 měly být organizovány v tzv. ZLO pluky. K jejich vybudování však vzhledem k překot-

nému průběhu událostí na podzim roku 1938 již nedošlo. Ke složkám stálého zajištění hranic patřila i Stráž obrany státu (SOS), která byla zřízena vládním nařízením ze dne 23. 10. 1936 číslo 270 Sb. a byla organizována z příslušníků četnictva, policejních strážních sborů, obecní stráže bezpečnosti, příslušníků finanční stráže a vojenských osob. SOS byla vojensky organizována a vycvičena; její organickou jednotkou byl prapor SOS, jehož velitelem byl vždy důstojník vojska. SOS byla však podřízena ministerstvu vnitra a velitelé praporů příslušným přednostům politického úřadu (okresním hejtmánům).

Podle mobilizačních a nástupových plánů měly těžká opevnění hájit nejkvalitnější složky armády, nejlépe vycvičené jednotky prezenčně sloužícího mužstva a nejmladších ročníků zálohy, tzv. útvary skupiny „A“. Mobilizované útvary a svazky tvořily tzv. skupinu „B“ a měly plnit funkci operační — polní armády. V zářijové mobilizaci se vyvinula situace tak, že do 28. září byl československý síly na hranicích (to znamená složky skupiny „A“) připraveny bojovat, ale jednotky druhého sledu (složky skupiny „B“) nebyly zcela na určených místech. Svazky a útvary v systému zajištění hranic byly v plné pohotovosti, zatímco manévrovací polní armáda byla soustředěna v nástupových prostorech jen asi z 50 %. Útvarami a svazky skupiny „B“ chyběli aktivní důstojníci, nebyl dostatek vycvičeného mužstva a poddůstojníků. V některých případech chyběla i část materiálu, zvláště dopravní prostředky. (To nebylo nejšťastnější a čs. armáda tím fakticky ztratila svou údernou sílu.)

Základní strategická koncepce ovlivňovala i nástupový plán. Jeho první varianty, zpracované v roce 1936, vycházely z předpokladu, že Československu hrozí nebezpečí jen ze strany hitlerovského Německa, popřípadě horthyovského Maďarska. Pošítalo se s neutralitou Polska a Rakouska. Nový nástupový plán, platný od 15. 7. 1938 (označený jako plán VII.), vycházel již z faktu „anšlusu“ Rakouska a s nebezpečím útoku i z tohoto směru. Ani tento plán však nepočítal s možností útoku ze strany Polska. Nástupový plán vycházel z předpokladu, že hitlerovské Německo vypoví válku napadne Československo s cílem využít překvapení a převahy sil (zvláště v letectvu a tankovém a mechanizovaném vojsku), aby rychle dosáhl konečného rozhodnutí. Správně předvídal, že německé operace by směřovaly k rozdělení prostoru Československa a jeho

ozbrojených sil. Německý útočný plán proti Československu, známý pod krycím názvem „Fall Grün“, skutečně počítal s kleškovým úderem dvou skupin armád, a to ze severu na směr Vratislav — Opava — Olomouc a z jihu na směr Vídeň — Břec-lav — Brno s cílem vynutit si rozhodnou bitvu v prostoru českých zemí. Naproti tomu cílem československých sil podle nástupového plánu VII. mělo být nedopustit toto rozdělení a udržet aspoň část státního území do příchodu spojenců. Podle zámyslu československého velení měla československá armáda přejít do strategické defenzivy, aby vážala co největší nepřátelské síly a získala čas k mobilizaci armád spojenců a k příchodu jejich vojsk — a to i za cenu ztráty části státního území. Zdůrazňují, že všechny varianty mobilizačních a nástupových plánů československých ozbrojených sil počítaly s tím, že Československo se bude bránit se spojenci, s vojsky aliance. V žádném případě a v žádném dokumentu se také nepočítalo s tím, že by se Československo mělo proti agresí hitlerovského Německa bránit izolovaně.

Podle mobilizačního a nástupového plánu měly být československé ozbrojené síly členěny do čtyř armád, které měly plnit v případě válečného konfliktu tyto úkoly:

1. armáda — (I. a II. sbor o 6 divizích a XI. a XII. hraniční pásmo s 5 hraničními oblastmi v síle divizí) zajistit mobilizaci, bránit Čechy na linii pohraničních opevnění, způsobit nepříteli co největší ztráty; při jeho převaze ustoupit na obrannou linii Vltavy a v krajním případě jej zastavit na Českomoravské vysočině;

2. armáda — (IV. sbor o 4 divizích a XIII. hraniční pásmo v síle 2 oblastí) udržet obranné pásmo na severních hraničních Moravy s hlavním úsilím na směr Opava — Olomouc — Brno a nedopustit obklíčení 1. armády ze severu;

4. armáda — (III., V., VI. a VIII. sbor o 7 divizích a XIV. hraniční pásmo o 2 oblastech) bránit se na linii pohraničního opevnění na jižních hraničních Moravy, pevně držet toto obranné pásmo s hlavním důrazem na směr Vídeň — Brno a nedopustit obklíčení 1. armády z jihu;

3. armáda — (VII. sbor o 3 divizích a XV. a XVI. hraniční pásmo o 4 oblastech) zajistit obranu Slovenska nezbytnými silami a nedopustit rozdělení vojsk na Moravě.

Zálohy hlavního velitele (v síle 5 divizí měly být umístěny na Českomoravské vysočině a v severozápadní části Slovenska).

V případě, že by se nepodařilo splnit tento zámysl a bylo by třeba dále ustupovat, pomyslel plán na konečnou obranu na toku Moravy, opřenou v hloubce o Malé a Bílé Karpaty, popřípadě o Javorníky. To mělo být nejzazším postavením, kde se předvíдалa houževnatá obrana až do zvratu válečných operací a přechodu k protiofenzívě v rámci manévru spojeneckých vojsk.

K nástupovému plánu bylo zpracováno několik variant. V záříjové mobilizaci roku 1938 byla přijata varianta XIII., zpracovaná pro případ, že by hitlerovské Německo usilovalo jen o násilné, vojenské obsazení pohraničních oblastí v českých zemích a ne o rozpoutání všeobecné evropské války. Pro tuto variantu se rozhodl tehdejší hlavní velitel generál Krejčí po rozboru situace a došlých zpravodajských relací. Jeho ocenění situace bylo zřejmě správné. To vyplývá z faktu, že hitlerovské Německo v září 1938 neprovedlo všeobecnou mobilizaci — a to ani tehdy, kdy Československo už mobilizovalo. Ani průběh československé mobilizace nebyl z německé strany rušen. Potvrzují to i svědectví hitlerovských generálů, kteří nepočítali v roce 1938 s rozpoutáním evropské války a konečnou to potvrzuje i závěr Hitlerových politických směrnic k útočnému plánu „Fall Grün“, kde se zdůrazňuje: „Avšak o podniknutí akce proti Československu rozhodnu teprve tehdy, až budu pevně přesvědčen, jako v případě okupace demilitarizovaného pásma a vstupu do Rakouska, že Francie se nedá na pochod a tudíž že také Anglie nebude intervenovat“.

—☆—

Bojovou hodnotu československé armády snižovaly i další nedostatky, vyplývající z koncepce výstavby armády. Především nedostatečná motorizace armády snižovala stupeň její pohotovosti za mobilizace. Zprávy o průběhu mobilizace uvádějí, že dokonce ani nízké plánované počty motorových vozidel nebyly kryty. Potřeba nákladních automobilů byla u sborů kryta asi z 50—70 %, u jednotek automobilního vojska dokonce pod 50 %. Evidenční vozidla byla ve velmi špatném technickém stavu; situaci zhoršovala různost typů a rozměrů vozidel apod. Existoval i citelný nedostatek řidičů, což bylo mimo jiné způsobeno i tím, že do funkce řidičů bylo vycvičeno mnoho mnoho mužstva německé národnosti. Mnozí z nich v mobilizaci vůbec nenastoupili a někteří zběhli v jejím průběhu. Projevily se nedostatky v zásobování pohonnými hmotami. Pracovníci automobilního vojska při hodnocení mobili-

zace došli k závěru, že motorizace československé armády byla na nedostatečném stupni. Vážné nedostatky se však projevíly i ve výstavbě jednotek obrany proti letectvu a tankům.

Negativní vliv na průběh mobilizace a na bojovou hodnotu mobilizované československé armády mělo i nepříznivé národnostní složení. Zvláště chování vojáků německé národnosti vzbuzovalo oprávněné obavy, že by v případě válečného konfliktu aktivně nebo pasivně pracovali proti branným opatřením státu. V mobilizaci nastoupilo jen asi 40 % záložníků německé národnosti.

Naproti tomu k nesporným aktivitám k hodnocení bojové hodnoty a vojenské připravenosti patří vysoký stupeň morálně politické jednoty československého lidu a předmnichovské armády, projevené odhodlání všemi prostředky a do všech důsledků bránit ohroženou republiku proti fašismu. V průběhu mobilizace nastupovali záložníci rychleji než předpokládal mobilizační plán, s velkým nadšením a obětavostí. Už k večeru dne 24. září byly u většiny útvarů prezentovány 3/4 povoláních záložníků. Průběh mobilizace byl všeobecně klidný a ukázněný, nálada mužstva i záložníků, stejně jako civilního obyvatelstva, byla velmi dobrá. Mobilizačním rozkazem bylo povoláno 18 ročníků první zálohy všech zbraní a služeb a část osob druhé zálohy (potřebných specialistů). Celkem bylo povoláno 1 250 000 osob, 36 000 evidenčních motorových vozidel (z toho však převzato pouze 24 000), dále 78 900 evidenčních koní a 32 000 párů selské vozy. Průběh mobilizace působil impozantně nejen u nás, ale měl vliv i na světové veřejné mínění. Toto nadšení lidu i armády nejlépe dokumentovalo vůli bránit republiku proti hitlerovskému vpádu. Vojáci a jejich velitelé zaslali prezidentu republiky a vládě dopisy, v nichž ujišťovali o svém odhodlání bránit celistvost a samostatnost republiky a žádali, aby prezident ani vláda v žádném případě nepřijali návrhy, které by znamenaly ústupky hitlerovskému Německu.

Proto je třeba se vyjádřit k otázce, jaké důvody vedly Beneše a československou vládu k přijetí mnichovského diktátu, ke kapitulaci. V mnohých vystoupeních účastníků tehdejších událostí i v některých názorech, které se objevovaly dříve a objevují se i v poslední době, se tvrdilo, že to byla beznadějná vojenská situace předmnichovského Československa, na kterou prý upozorňovali i vojenská odborníci. Fakta však svědčí o jiném. Je známo stanovisko tehdejšího hlavního velite-

le československých branných sil generála Krejčího, který vyzýval presidenta i vládu k neústupnosti, odvolával se na to, že armáda je zmobilizována a připravena zadržet útok Německa. Žádal, aby spojenci byli upozorněni, že máme dobře vyzbrojenou armádu s výbornou morálkou atd. Jeho svědectví potvrzuje, že při rozhodování o přijetí mnichovského diktátu sehrály hlavní úlohu politické důvody a vojenské aspekty se nebraly v úvahu. Rozhodně byla čs. armáda přinejmenším schopna zajistit ústavní řešení základní otázky, zda přijmout podmínky konference velmocí.

Navíc stále zůstává otevřená otázka, zda by Hitler již na podzim 1938 skutečně rozpoutal evropskou válku, kdyby Československo projevilo stejný stupeň odhodlání k obraně jako v květnu 1938. Nelze zapomínat na citovaný závěr Hitlerových směrnic k plánu „Fall Grün“, na fakt, že průběh československé mobilizace nebyl rušen a že Německo samo všeobecnou mobilizaci neprovedlo. (V době krize na podzim 1938 měla pozemní hitlerovská armáda 36 pěších divizí, 3 horské divize, 6 tankových divizí, 4 lehké divize, 4 motorizované divize, 1 jezdeckou brigádu, 1 tankovou brigádu. Zdůrazňují, že šlo o mírové počty, kdežto mobilizační plán pro rok 1938 počítal s válečnými počty 71 divizí o celkovém počtu 3 343 476 osob.) Je však třeba vzít v úvahu i nesporné slabiny hitlerovské armády v roce 1938, na něž upozorňovali i nejvyšší armádní funkcionáři hitlerovského Německa. Snadné úspěchy nejen zlepšily vojenskostrategické postavení hitlerovského Německa, jeho výzbroj a ekonomický potenciál, ale v neposlední řadě znamenaly i posílení vnitropolitické podpory Hitlerovy expanzivní politiky a likvidaci i posledního odporu a zbytků opozice v Německu, včetně opozice v armádních kruzích.

Druhým závažným otazníkem je otázka sovětské pomoci Československu v případě válečného konfliktu s hitlerovským Německem. Nejde tu opět o diplomatické aspekty pomoci, ale o ryze vojenské pohledy. Otevřena zůstává otázka průchodu sovětských vojsk Rumunskem (tato cesta nemohla být dostatečně efektivní) a zejména pak Polskem (jak známo, Polsko provádělo mobilizaci a obsadilo polsko-sovětské hranice a důrazně prohlásilo, že nikdy nepovolí průchod vojsk Rudé armády polským územím). Na otázky, zda sovětská vláda by byla ochotna pomoci Československu i za cenu válečného konfliktu s Polskem, za jakých podmínek apod., musí odpovědět sovětská historiografie.